

Elżbieta Chądzynska

Politechnika Wrocławska
Wydział Architektury
Katedra Urbanistyki i Procesów Osadniczych
elzbieta.chadzynska@pwr.edu.pl

PROCESY DEMOGRAFICZNE W MAŁYCH MIASTACH I ICH WIEJSKIM OTOCZENIU NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO (OKRES 1995-2013)

Streszczenie: Uwarunkowania demograficzne stanowią jeden z podstawowych czynników rozwoju miast i ich otoczenia. W wyniku postępujących procesów urbanizacyjnych oraz zmian ustrojowych w Polsce nastąpiły znaczące przemiany w sferze gospodarczej, środowiskowej i społecznej. W sytuacji postępującego spadku dzietności, starzenia się społeczeństwa oraz rosnącej mobilności ludności zmieniają się szanse i potencjał rozwojowy miast i regionów. Potencjał ludnościowy poszczególnych jednostek administracyjnych postrzegany jest jako jeden z głównych filarów rozwoju.

W niniejszym opracowaniu przeprowadzono analizę podstawowych procesów demograficznych wpływających na kształtowanie się liczby ludności w gminach województwa dolnośląskiego i strukturę wieku ich mieszkańców. Analizowano czynniki składające się na przyrost i ubytek rzeczywistej liczby ludności oraz stopień starzenia się społeczeństwa. Jako miernik syntetyczny uwzględniający relację między przyrostem naturalnym oraz saldem migracji przyjęto typologię Webba. Metoda ta pozwala zidentyfikować i ocenić sytuację demograficzną w poszczególnych częściach regionu oraz określić typ zachodzących zmian.

Słowa kluczowe: procesy demograficzne, typologia Webba, obszary tracące ludność.

Wprowadzenie

Uwarunkowania demograficzne stanowią jeden z podstawowych czynników rozwoju miast i ich otoczenia. W wyniku postępujących procesów urbanizacyjnych oraz zmian ustrojowych w Polsce nastąpiły znaczące przemiany w sferze gospodarczej, środowiskowej i społecznej. W sytuacji postępującego spadku dzietności, starzenia się społeczeństwa oraz rosnącej mobilności ludności zmieniają się szanse i potencjał rozwojowy miast i regionów. Przemiany zachodzące w miastach i ich otoczeniu są uwarunkowane wieloma czynnikami. Inaczej przebiegają procesy przemian, w tym procesy demograficzne w dużych miastach i ich bezpośrednim otoczeniu, na które składają się zarówno gminy miejsko-wiejskie, obszary wiejskie oraz mniejsze miasta, inaczej w mniejszych ośrodkach stanowiących lokalne centra i inaczej w małych miastach słabo zintegrowanych lokalnie [Hef-

finer i Marszał, 2006, 2007; Heffner, 2008]. Potencjał demograficzny poszczególnych jednostek administracyjnych decyduje o ich możliwościach rozwoju uwarunkowanych liczbą mieszkańców, gęstością zaludnienia oraz strukturą wieku i płci [Brezdeń, Górecka i Tomczak, 2010].

W niniejszym opracowaniu przeprowadzono analizę podstawowych procesów demograficznych wpływających na kształtowanie się liczby ludności w gminach województwa dolnośląskiego i strukturę wieku ich mieszkańców. Analizowano czynniki składające się na przyrost i ubytek rzeczywisty liczby ludności oraz stopień starzenia się społeczeństwa. Ponieważ procesy demograficzne zachodzące w miastach należy rozpatrywać, uwzględniając również ich przebieg na terenach otaczających miasta, pod uwagę wzięto gminy województwa. Jako miernik syntetyczny uwzględniający przyrost naturalny oraz saldo migracji przyjęto typologię Webba w odniesieniu do gmin województwa dolnośląskiego. Dzięki temu można prześledzić zmiany, jakie zaszły w poszczególnych gminach między rokiem 1995 a 2013. Przyszły rozwój poszczególnych jednostek administracyjnych opiera się w dużej mierze na potencjale ludnościowym jako jednym z głównych filarów. Przyjęta metoda pozwala wyznaczyć zarówno obszary charakteryzujące się przyrostem zasobów ludzkich, jak i te, których dalszy rozwój może być zagrożony z powodu utraty znacznej liczby mieszkańców [Górecka, 2006]. Oprócz identyfikacji takich obszarów ważne jest podanie przyczyn rzeczywistego ubytku ludności w długim okresie. Dokładna analiza różnych uwarunkowań takiego procesu wymaga dodatkowych badań wykraczających poza ramy tego opracowania, jednakże przyjrzenie się strukturze sieci osadniczej badanego obszaru i znaczeniu poszczególnych jej ogniw może być pomocne w określeniu przyczyn wyludniania się pewnych obszarów.

1. Charakterystyka sieci osadniczej województwa dolnośląskiego

Ważnym atutem województwa dolnośląskiego jest historycznie ukształtowana sieć osadnicza o charakterze policentrycznym. Obszar województwa charakteryzuje się dużą liczbą miast i wysokim wskaźnikiem urbanizacji – 69,4%, tj. powyżej średniej dla Polski wynoszącej w 2013 r. 58,7%¹. Rozmieszczenie ludności w poszczególnych jednostkach administracyjnych jest dość proporcjonalne. Wśród miast wiodącą rolę pełni stolica regionu Wrocław, a głównymi ośrodkami o znaczeniu regionalnym są: Jelenia Góra, Legnica i Wałbrzych. Ważne ogniwa sieci osadniczej stanowią też takie ośrodki subregionalne i powiatowe jak: Lubin, Głogów, Bolesławiec, Polkowice oraz Świdnica i Kłodzko.

Ośrodki osadnicze stanowiące największe koncentracje liczby ludności tworzą pierścień wokół Wrocławia oraz pasmo rozciągające się od Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego (LGOM) do aglomeracji wałbrzyskiej i Kłodzka, obejmujące swoim zasięgiem takie miasta jak Głogów, Polkowice, Lubin, Legnica, Jawor, Świebodzice, Wałbrzych, Świdnica i zespół miast Dzierżoniów-Bielawa-Pieszyce. Przez Dolny Śląsk i w jego bezpośrednim otoczeniu przebiega wiele ważnych dla Polski i Europy szlaków transportowych, które zwiększają szanse rozwoju gospodarczego regionu. Położenie województwa skutkuje rozwojem obszarów przygranicznych w ramach współpracy transgranicznej. Szczególną rolę odgrywają miasta graniczne Zgorzelec i Kudowa Zdrój.

¹ Jako miarę wskaźnika przyjęto procentowy udział mieszkańców miast w ogólnej liczbie mieszkańców.

Spśród 91 miast leżących w obszarze województwa 71 to miasta małe o zróżnicowanym poziomie rozwoju. Policentryczna struktura regionu może sprzyjać jego rozwojowi pod warunkiem konsekwentnego realizowania planów rozwojowych dotyczących zarówno obszarów miast, jak i relacji miasto-wieś. Model rozwoju województwa zawarty w strategii² opiera się na trzech głównych filarach, które stanowią przedsiębiorczość, edukacja i potencjał ludnościowy. Ten ostatni filar może okazać się słaby, biorąc pod uwagę procesy demograficzne występujące na terenie województwa [Podogrodzka, 2013].

2. Przemiany demograficzne w województwie dolnośląskim w okresie 1995-2013

2.1. Zmiany liczby ludności

Zmiany dotyczące liczby ludności na Dolnym Śląsku były dość zróżnicowane w różnych okresach. Znaczące tempo wzrostu przypadające na lata 1950-1975 znacznie zmalało w okresie 1975-1998. Od 1999 r., kiedy w wyniku nowego podziału administracyjnego kraju powstało województwo dolnośląskie – liczba jego ludności stale maleje.

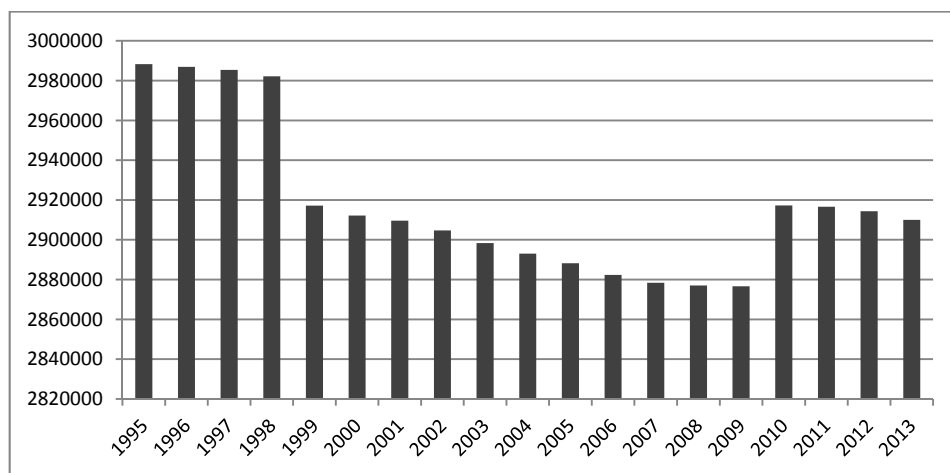
W badanym okresie obserwujemy systematyczny spadek liczby ludności województwa dolnośląskiego, przy czym w określonych latach nastąpiły skokowe zmiany. Pierwszy znaczący spadek o 2,38% miał miejsce w 1999 r. Od tego czasu liczba ludności Dolnego Śląska malała systematycznie, osiągając w 2009 r. najniższy poziom (spadek o 3,74%). Ubytek ludności we wspomnianym okresie spowodowany był przede wszystkim przez ujemny przyrost naturalny [Brezdeń, Górecka i Tomczak, 2010]. W 2010 r. nastąpił po raz pierwszy wzrost liczby ludności do poziomu 97,4% stanu z 1995 r. (spadek o 2,38%). Od tego czasu liczba ludności nieznacznie spadła, osiągając w 2013 r. poziom o 2,62% niższy niż w 1995 r. (rys. 1). Analiza zmian liczby ludności w gminach w okresie 1995-2013 wykazuje, że największe spadki zanotowano w Stroniu Śląskim (17,53%), Szklarskiej Porębie (16,32%) oraz Wałbrzychu (15,29%).

Największy przyrost ludności wystąpił w gminach położonych w obrębie aglomeracji wrocławskiej i w obszarze Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego (LGOM), a także w obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich oraz okolicach mniejszych miast.

Przestrzenny rozkład zmian demograficznych pokazano na rys. 2. Ich analiza wskazuje na koncentrację pozytywnych zjawisk (przyrost ludności) przede wszystkim w obszarze aglomeracji wrocławskiej (Siechnice – 123,6%, Czernica – 81,96%, Kobierzyce – 60,34%, Długołęka – 57,09%), w obszarze LGOM (Lubin – obszar wiejski 57,47%, Głogów – obszar wiejski 43,39%, Polkowice – obszar wiejski 24,60%) oraz w mniejszym stopniu w rejonach Zgorzelca i Bolesławca oraz Kamiennej Góry i Świdnicy.

Negatywne zjawiska mają miejsce przede wszystkim w szerokim paśmie gmin położonych w południowej części województwa, od Pieńska (-4%), Węglinca (-7%) i Zawidowa (-11%) na zachodzie po Strzelin (-1%), Ząbkowice Śląskie (-10,08% miasto, -3,73% obszar wiejski) i całą Kotlinę Kłodzką na wschodzie.

² Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020. Źródło: http://strateg.stat.gov.pl/strategie_pliki/dolnoslaskie_2013.pdf.

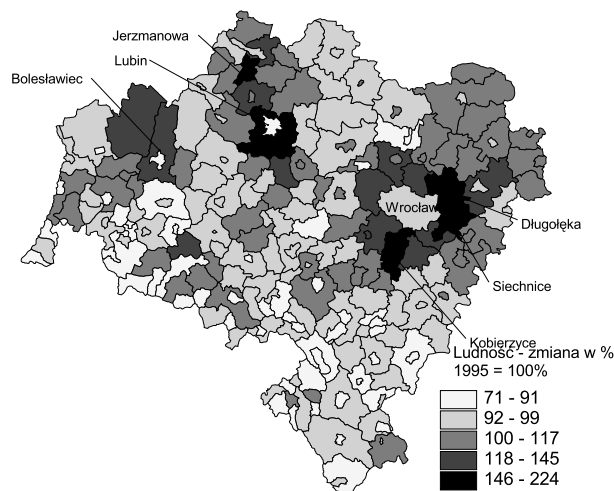

Rys. 1. Liczba ludności w województwie dolnośląskim w latach 1995-2013 (faktyczne miejsce zamieszkania, stan na 31 XII)

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

Zmniejszająca się liczba ludności w regionie spowodowana jest również ujemnym przyrostem naturalnym oraz wrastającą emigracją zarobkową, chociaż tempo emigracji zagranicznych zmalało. Wzrost liczby ludności, będący głównie wynikiem migracji, dotyczy przede wszystkim obszaru metropolitalnego Wrocławia i otaczających go gmin. Stałą tendencję odpływu ludności z miast na wieś widać też w sąsiedztwie większych i atrakcyjnych ośrodków miejskich, takich jak Bolesławiec (miasto -10,9%, obszar wiejski +26,9%), Jelenia Góra, Głogów (miasto -7,1%, obszar wiejski +43,4%), Legnica i Lubin (miasto -11,21%, obszar wiejski +57,5%). Proces suburbanizacji obejmuje również małe miasta, powodując wzrost liczby ludności w obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich i zmniejszanie się liczby ludności w miastach. Na Dolnym Śląsku występują też gminy, w których proces przebiega odwrotnie, tzn. wzrasta liczba mieszkańców w małym mieście, a maleje w jego otoczeniu. Do takich miast należą Środa Śląska, Wądzów, Wołów oraz Żmigród. Są to miasta położone w północnej części województwa, o mniej korzystnej dostępności komunikacyjnej. Analiza zmian w zakresie liczby ludności w poszczególnych gminach pozwala wyróżnić cztery grupy gmin i otaczających je obszarów:

- gminy charakteryzujące się przyrostem ludności zarówno w miastach, jak również w otaczających je obszarach wiejskich,
- gminy tracące ludność i w miastach, i na terenie otaczających je obszarów oraz dwa typy mieszane, tj.:
- gminy, w których miasta tracą ludność na rzecz obszarów przyległych,
- najmniejszą grupę gmin, w których liczba mieszkańców miast wzrosła, a zmalała w ich otoczeniu.

Rys. 2. Zmiany liczby ludności w gminach województwa dolnośląskiego w latach 1995-2013 (1995 = 100%)

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

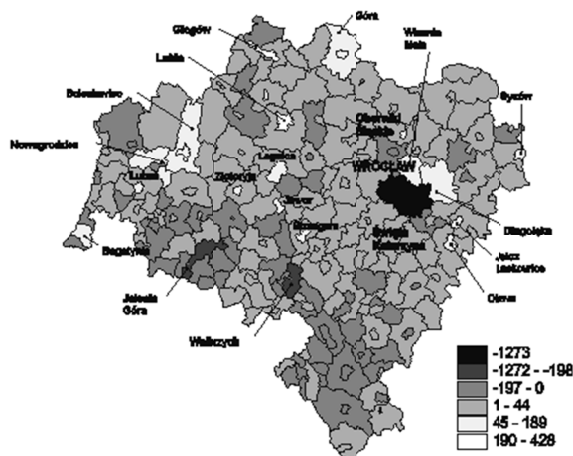
Z prognoz wynika, że przy zachowaniu obecnych, niekorzystnych trendów demograficznych, dotyczących m.in. utrzymującego się ujemnego przyrostu naturalnego, spadku dzietności i systematycznego wzrostu migracji w regionie, prognozy szacowane przez Główny Urząd Statystyczny do 2035 r. wskazują na znaczny spadek ludności Dolnego Śląska. W świetle tych prognoz ludność województwa zmniejszy się o 77,1 tys. osób do 2020 r., a w perspektywie kolejnych 15 lat (do 2035 r.) o kolejne 185,7 tys. [Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego..., 2012].

2.2. Przyrost naturalny

Znaczący czynnikiem wywierającym wpływ na sytuację ludnościową jest przyrost naturalny. Rys. 3 przedstawia wielkość przyrostu naturalnego w poszczególnych gminach w 1995 r. Największy ubytek ludności spowodowany ujemnym przyrostem naturalnym wystąpił we Wrocławiu. Ujemny przyrost cechuje również Jelenią Górę oraz Wałbrzych, a także gminy w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Większość gmin miejsko-wiejskich, w których wystąpił ujemny przyrost naturalny, jest zlokalizowana w powiecie kłodzkim. Wyjątek stanowią tu Stronie Śląskie, Szczytna oraz obszar wiejski gminy Łądek Zdrój.

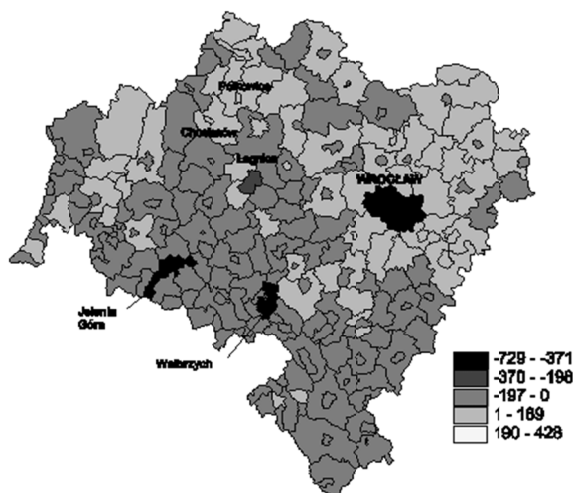
Najwyższe wartości przyrostu naturalnego odnotowano w Głogowie i Lubiniu. Dodatni przyrost naturalny wystąpił również w dwóch gminach wiejskich graniczących od północy z Wrocławiem, tj., Długołęce i Wiszni Małej, a także Bolesławcu i Nowogrodzcu w północno-zachodniej części województwa oraz w Bogatyni na zachodzie. Również małe miasta, jak np. Oborniki Śląskie i Jelcz-Laskowice w pobliżu Wrocławia, także Syców na północnym wschodzie, cała gmina Góra w północnej części województwa oraz Złotoryja i Strzegom w centrum obszaru wykazują dodatnie wartości przyrostu naturalnego, wyższe niż w ich bezpośrednim otoczeniu.

W okresie 1995-2013 sytuacja gmin położonych w południowej i centralnej części województwa uległa znacznemu pogorszeniu, co w przypadku większości gmin w powiecie kłodzkim oraz w centralnej części obszaru województwa oznacza utrzymywanie się tendencji negatywnej. W tej części obszaru zarówno w małych miastach, jak i w ich wiejskim otoczeniu odnotowano w 2013 r. ujemny przyrost naturalny. Oprócz Wrocławia, Jeleniej Góry i Wałbrzycha ujemny przyrost wystąpił również w Legnicy. O gorszej sytuacji całego obszaru województwa świadczy występowanie mniejszych wartości dodatnich niż w 1995 r. (brak gmin zaliczonych do ostatniej, najwyższej klasy wartości). Powiększył się natomiast obszar gmin otaczających Wrocław, Głogów oraz Polkowice, wykazujących dodatni przyrost naturalny (rys. 4).

Rys. 3. Wielkość przyrostu naturalnego w gminach województwa dolnośląskiego w 1995 r.

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

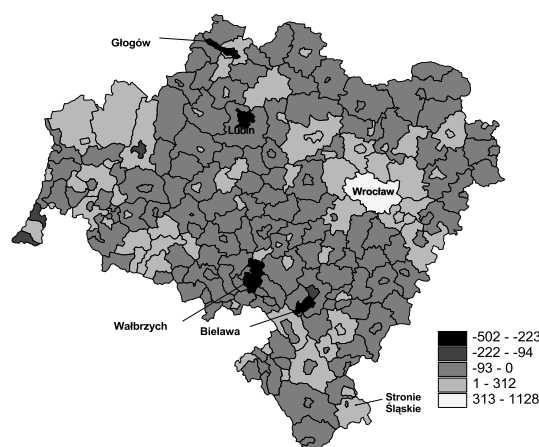
Rys. 4. Wielkość przyrostu naturalnego w gminach województwa dolnośląskiego w 2013 r.

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

2.3. Saldo migracji

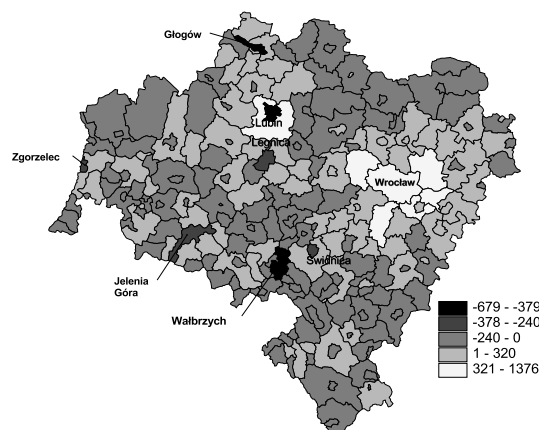
W 1995 r. przeważająca liczba gmin w województwie dolnośląskim charakteryzowała się ujemnym saldem migracji. Najniższe wartości wystąpiły w Wałbrzychu, Lubinie, Głogowie i Bielawie. Na rys. 5 obserwujemy ujemne saldo w większości gmin wiejskich oraz w obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich.

Dodatknie saldo wystąpiło we Wrocławiu i otaczających go gminach wiejskich, co wskazuje na rozpoczynający się proces suburbanizacji – nie był to jeszcze jednak proces tak wyraźny jak obecnie (rys. 5, 6). W miastach leżących w obszarze LGOM-u, w Głogowie i Lubinie, wystąpiło ujemne saldo, natomiast Polkowice i Legnica odnotowały dodatnią wartość salda migracji. Dodatnim saldem charakteryzowały się również: Jelenia Góra wraz z gminami sąsiednimi, Legnica, a w zachodniej części województwa Osiecznica i gminy miejsko-wiejskie Węgliniec oraz Bogatynia.

Rys. 5. Saldo migracji w gminach dolnośląskich w 1995 r.

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

Rys. 6. Saldo migracji w gminach dolnośląskich w 2013 r.

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

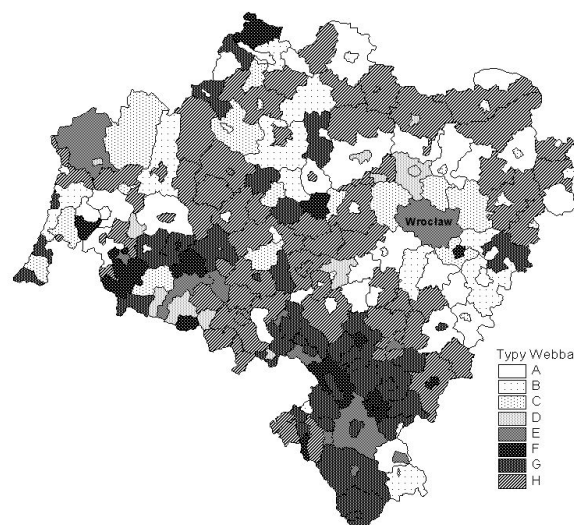
Analiza danych z 2013 r. wskazuje na rozszerzający się proces suburbanizacji [Parysek, 2008], który dotyczy głównie Wrocławia i otaczających go gmin wiejskich oraz małych miast. Pierścień gmin w sąsiedztwie stolicy regionu odnotowujących dodatnie saldo migracji znacznie się powiększył w porównaniu z 1995 r., sięgając w północno-wschodniej części województwa do Sycowa i rozciągając się na południowy zachód aż do Świdnicy. Dodatnie saldo migracji obserwujemy również w gminach okalających główne miasta LGOM-u, Jelenią Górę i Zgorzelec.

3. Typologia Webba dla gmin województwa dolnośląskiego

Zmiana liczby ludności na danym obszarze, czyli przyrost albo ubytek, powstaje na skutek występowania dwóch procesów: przyrostu naturalnego oraz salda migracji. Typologia Webba pozwala w syntetyczny sposób powiązać wartości obu tych procesów [Webb, 1964]. Klasyfikacja ta wyróżnia 8 typów jednostek w zależności od relacji między przyrostem i ubytkiem naturalnym a dodatnim i ujemnym saldem migracji. Klasy A, B, C, D oznaczają jednostki terytorialne o wzroście liczby ludności, natomiast E, F, G, H te ze spadkiem ludności. Najkorzystniejszą sytuację demograficzną mają jednostki zaliczone do klas B i C, ponieważ charakteryzuje je zarówno dodatnie saldo migracji, jak i dodatni przyrost naturalny. W najgorszej sytuacji znajdują się jednostki z grup F i G, dla których wartości obydwu procesów składających się na przyrost rzeczywisty są ujemne [Sobala-Gwozdz, 2010]. Opis tworzenia i interpretacji typologii Webba znajduje się np. w pracach Runego [2007], Jędrzejczyka [2001] oraz Kosińskiego [1967].

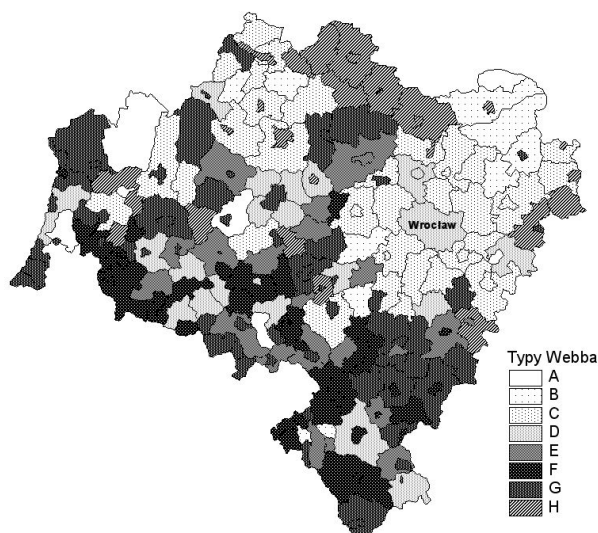
W niniejszym opracowaniu badano zmiany ludności będące wynikiem obu wspomnianych procesów w gminach dolnośląskich w okresie 1995-2013. Rys. 7 i 8 przedstawia typy Webba dla gmin dolnośląskich w latach 1995 oraz 2013 (przyjęto średnią z trzech lat). Podstawowym wnioskiem wynikającym z tych obrazów jest „przesuwanie” się gmin mających korzystną sytuację demograficzną w pobliże większych miast posiadających zróżnicowane rynki pracy. Najbardziej korzystny typ B (przewaga przyrostu naturalnego nad dodatnim saldem migracji) cechował w 2013 r. jedynie siedem gmin, wśród których znalazły się dwa małe miasta – Jelcz-Laskowice i Międzybórz.

Widać również wyraźny podział obszaru województwa na zwarte grupy gmin o typach progresywnych oraz dość wyraźne skupiska gmin o charakterze regresywnym. W większości małych miast wystąpił ubytek ludności przy równoczesnym zwiększaniu się zaludnienia na terenach wiejskich przylegających do małych miast. Przyrost rzeczywisty, spowodowany głównie dodatnim saldem migracji (typ C), wystąpił w gminach z tzw. otoczenia Wrocławia, wśród których przeważają gminy wiejskie oraz obszary wiejskie gmin miejsko-wiejskich, jak: Wisznia Mała, Czernica, Długołęka, Kobierzyce. Wśród nich znalazły się też małe miasta wraz z przyległymi obszarami wiejskimi. Są to: Kąty Wrocławskie i Środa Śląska.

Rys. 7. Typologia Webba dla gmin województwa dolnośląskiego – 1995 r.

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

Rys. 8. Typologia Webba dla gmin województwa dolnośląskiego – 2013 r.

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

Drugie wyraźne skupisko gmin charakteryzujących się przyrostem rzeczywistym ludności występuje w gminach otaczających główne miasta LGOM-u. Podobna sytuacja ma miejsce w obszarze wiejskim gminy Bolesławiec oraz gminy Lubań w zachodniej części regionu. W Kotlinie Kłodzkiej jedynie na obszarze wiejskim gminy miejsko-

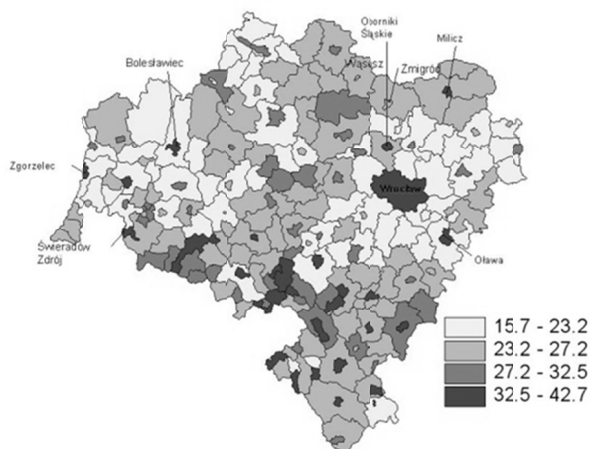
-wiejskiej Szczytna wystąpił przyrost ludności. Przyrost ludności charakterystyczny dla typu D (dodatnie saldo migracji przewyższa ujemny przyrost naturalny) wystąpił we Wrocławiu, obszarach wiejskich gmin Milicz, Brzeg Dolny oraz w małych miastach – Trzebnicy, Obornikach Śląskich i Niemczy.

Ubytek rzeczywisty ludności w gminach Dolnego Śląska spowodowany był w głównej mierze przez ujemne saldo migracji (typ F i H). Gminy charakteryzujące się przewagą ujemnego salda migracji zgrupowane są w północnej części województwa, między Miliczem a LGOM-em, w środkowej części oraz wzdłuż południowej granicy państwa, obejmując swoim zasięgiem turystyczne miasta Sudetów oraz większość gmin powiatu kłodzkiego. Najbardziej niepokoi wzrost liczby gmin zaliczonych do niekorzystnego typu F, w którym dominuje ujemny przyrost naturalny nad ujemnym saldem migracji. Grupa tracących ludność miast tego typu położona jest w większości w południowej części województwa. Najgorsza sytuacja wystąpiła w takich miastach jak: Wałbrzych, Jelenia Góra, Bielawa, Dzierżoniów i Nowa Ruda. Są to miasta, w których w wyniku przekształceń strukturalnych zlikwidowano zakłady stanowiące podstawę zatrudnienia [Chądryńska, 2011]. Do niekorzystnych typów F i G zaliczono też małe miasta – Bardo, Gryfów Śląski, Mirsk, Mieroszów, Pieńsk, Węgliniec i Ziębice.

Zbieżny z prezentowanym obraz typologii małych miast dolnośląskich prezentują Kamińska i Mularczyk [2014, s. 24-33], gdzie typy progresywne obejmują głównie małe miasta leżące w zasięgu wpływów Wrocławia, natomiast większość małych miast dolnośląskich reprezentuje typ regresywny, szczególnie widoczny w południowej części województwa.

4. Zmiany struktury wieku ludności

Zmianom liczby ludności w większości badanych gmin towarzyszą przekształcenia dotyczące struktury wieku ich mieszkańców. Dominującym procesem występującym w miastach jest starzenie się populacji. Wskaźnik obciążenia demograficznego obrazuje liczbę osób w wieku poprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym. Im większa wartość wskaźnika, tym mniej korzystna struktura wieku ludności. Sytuację w gminach dolnośląskich ilustruje rys. 9. Najmniej korzystna struktura demograficzna występuje w miastach dużych i średnich, takich jak: Wrocław, Jelenia Góra, Wałbrzych, Nowa Ruda, Kłodzko, Zgorzelec, Bolesławiec i Oława. Relatywnie wysoka wartość wskaźnika cechuje również większość małych miast położonych w południowej części województwa (Polanica Zdrój, Duszniki Zdrój, Szczawno Zdrój, Łądek Zdrój, Ząbkowice, Bystrzyca Kłodzka).

Rys. 9. Wskaźnik obciążenia demograficznego w gminach województwa dolnośląskiego – 2013 r.

Źródło: Na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS.

Najkorzystniejszą strukturę demograficzną (poniżej 20 osób w wieku poprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym) posiadają obszary wiejskie położone w północno-zachodniej części województwa, jak Osiecznica, Bolesławiec i Jerzmanowa, gminy wiejskie z otoczenia Wrocławia – Miękinia, Kobierzyce i Wisznia Mała, a także obszar wiejski Głogowa i dwa małe miasta Jelcz-Laskowice i Siechnice.

Podobna sytuacja występuje w wielu krajach. Od dłuższego czasu obserwuje się odwrotny trend wędrowniczy, niż to miało miejsce jeszcze w II połowie XX w., gdy migracje ze wsi do miast powstrzymywały proces starzenia się ludności w miastach [Kowaleski, 2008].

Podsumowanie

W okresie 1995-2013 większość miast województwa dolnośląskiego zaliczyć można do typu regresywnego, tracącego ludność. Spadek populacji związany był z ujemnym saldem migracji i ujemnym przyrostem naturalnym. Pod względem występujących procesów demograficznych w obszarze Dolnego Śląska można wyodrębnić zgrupowania gmin o podobnym przebiegu wspomnianych procesów. Do obszarów o korzystnej sytuacji demograficznej zaliczyć można Obszar Metropolitalny Wrocławia, większość gmin należących do LGOM-u, położonych między Legnicą a Głogowem, oraz obszary wiejskie wokół Bolesławca i Lubania. Przyrost rzeczywisty ludności w gminach sąsiadujących ze stolicą regionu, a także dużymi i średnimi miastami stanowiącymi ważne węzły sieci osadniczej, jest wynikiem ciągle postępującego procesu suburbanizacji. Wspomniane gminy cechuje tym samym niższa wartość wskaźnika obciążenia demograficznego.

Niekorzystne trendy demograficzne występują przede wszystkim na obszarach położonych w południowej i centralnej części województwa, na północy, między Wrocławskim Obszarem Metropolitalnym a LGOM-em oraz między Bolesławcem a LGOM-em. Głównie

nym powodem zmniejszania się populacji na wymienionych obszarach jest ujemne saldo migracji (typ F i H Webba), a także – zwłaszcza na obszarach, które w wyniku restrukturyzacji utraciły dominującą funkcję przemysłową (Wałbrzych, Jelenia Góra, Bielawa, Dzierżonów, Nowa Ruda) – ujemny przyrost naturalny przy ujemnym saldzie migracji (typ F).

Wysoki odsetek osób starszych (w wieku poprodukcyjnym) w stosunku do młodszych roczników jest także charakterystyczny dla miast dolnośląskich o funkcjach uzdrowiskowych i wypoczynkowych (Polanica-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Szczawno-Zdrój czy Łądek-Zdrój). Na Dolnym Śląsku, podobnie jak w pozostałych regionach Polski i Europy, obserwuje się niekorzystne trendy demograficzne, które mogą przekształcić się w bariery wzrostu osłabiające obecny i przyszły rozwój społeczno-gospodarczy. Miasta i gminy o typie progresywnym zyskują nowych mieszkańców głównie za sprawą dodatniego salda migracji, które jest związane z procesem suburbanizacji.

Zmiany liczby ludności w małych miastach, a także w ich otoczeniu charakteryzują się (zwłaszcza w okresie ostatnich 20 lat) dużą dynamiką. Oprócz trwającego procesu suburbanizacji, który obejmuje większość małych miast, głównym kierunkiem ruchów migracyjnych są miasta oraz ich otoczenie posiadające rozwinięte rynki pracy.

Analizy zmian sytuacji demograficznej i ich dynamiki w dłuższych okresach mogą służyć rozpoznaniu procesów stymulujących powstawanie obszarów o stałym odpływie ludności oraz stanowić podstawę do podjęcia przez władze lokalne działań w kierunku łagodzenia niekorzystnych zjawisk demograficznych.

Literatura

- Brezdeń P., Górecka S., Tomczak P. (2010), *Analiza rozwoju społecznego w świetle programowania rozwoju gospodarczego, na podstawie prognoz zmian demograficznych i społecznych na rozwój gospodarczy Dolnego Śląska*, w ramach projektu: *Analizy, badania i prognozy na rzecz Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego*, POKL.08.01.04-02-003/08.
- Chądzyńska E. (2011), *The Conversions of the City Structure and Their Influence on the Demographic Phenomena*, „Bulletin of Geography. Socio-Economic Series”, No. 15, Toruń.
- Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego 2011 (materiał do dyskusji o kierunkach rozwoju regionu) (2012), Wrocław, kwiecień.
- Górecka S. (2006), *Demographic Changes in the Central and East Europe at the Turn of the 20th and 21st Century*, „Bulletin of Geography. Socio-Economic Series”, No. 6, Toruń.
- Heffner K., Marszał T. (2005), *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 220, Warszawa.
- Heffner K., Marszał T. (2006), *Uwarunkowania rozwoju małych miast*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 226, Warszawa.
- Heffner K. (2008), *Funkcjonowanie miast małych w systemie osadniczym Polski w perspektywie 2033 r.* Rekomendacje dla KPZK. Ekspertyza wykonana w ramach Eksperymentalnego Projektu Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2033 (EP KPZK), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Kamińska W., Mularczyk M. (2014), *Demographic Types of Small Cities in Poland*, „Miscellanea Geographica”, Vol. 18, No. 4.

- Kowaleski J.T. (2008), *Miasto jako przedmiot badań demografii* [w:] B. Jałowicki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Parysek J. (2008), *Procesy suburbanizacyjne w aglomeracji poznańskiej* [w:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Podogrodzka M. (2013), *Potencjał demograficzny małych miast i lokalne rynki pracy* [w:] K. Heffner, M. Twardzik (red.), *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, „Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, Katowice.
- Runge J. (2007), *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Sobala-Gwosdz A. (2010), *Badanie trendów rozwojowych w województwie śląskim poprzez wyznaczenie ośrodków wzrostu i obszarów stagnacji*, STRADA Consulting Piotr Kurowski, Bielsko-Biała.
- Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020, http://strateg.stat.gov.pl/strategie_pliki/dolnoslaskie_2013.pdf.
- Webb J.W. (1964), *Ruch naturalny i migracyjny jako składnik przemian ludnościowych*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”, nr 1.

DEMOGRAPHIC PROCESSES IN SMALL TOWNS AND THEIR RURAL SURROUNDINGS ON THE EXAMPLE OF LOWER SILESIA REGION (PERIOD 1995-2013)

Summary: Demographic is one of the essential factors of the development of cities and their surroundings. As a result of the ongoing urbanization processes and political system changes in Poland occur the considerable changes in economic, environmental and social spheres.

The progressive decline of fertility, the ageing of population and the increasing population mobility change opportunities and potential for development of cities and regions. The potential of population of individual administrative units is seen as one of the main backbone of development.

In this study, an analysis of the main demographic processes affecting the development of population in the municipalities of Lower Silesia region and the age structure of their inhabitants was made. The factors constituting growth and loss of the actual population size, and the degree of population ageing was analyzed. As a synthetic gauge that takes account of the relationship between natural growth and migration balance the Webb's typology was taken. This method allows determining both the areas with growth of human resources and those whose further development might be at risk due to the loss of a significant number of residents.

Thanks to extract 8 types of development for the municipalities of Lower Silesia, it was possible to identify and evaluate of their current demographic situation, migration and birth rate trends in the various parts of the region.

Keywords: demographic processes, typology of Webb, loss population areas.